

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Το βιβλίο αυτό αποτελεί άθροισμα σταδιακής πρόσθεσης κριτικών μελετών που αμφισβητούν την κυρίαρχη τις τελευταίες δεκαετίες άποψη της κριτικής ως προς την πρωτοποριακότητα της ποίησης του Καρυωτάκη. Η πορεία της διαμόρφωσης του βιβλίου περιγράφεται στους Προλόγους της πρώτης (Ινδικτος 2005) και της δεύτερης έκδοσής του (Μικρή Άρκτος 2015), οι οποίοι παρατίθενται εδώ. Στην παρούσα έκδοση έχουν προστεθεί δύο ακόμη μελέτες. Με την πρώτη («Ο Γ. Π. Σαββίδης και οι Cavafistas») διαπιστώνεται ότι η παραμόρφωση του Καρυωτάκη δεν περιορίζεται στην ανάγνωση του ποιητικού του έργου, αλλά επεκτείνεται και στην ανάγνωση της κριτικής αυτού του έργου. Με τη δεύτερη («Ο Καρυωτάκης του Λορεντζάτου») αναλύεται η άποψη που αποτέλεσε την αφετηρία αυτής της παραμόρφωσης. Τα κείμενα, πλην εκείνων του Παραρτήματος, παρατίθενται με τη χρονική σειρά της δημοσίευσής τους.

Το γεγονός ότι το βιβλίο πραγματεύεται το θέμα του με κείμενα που γράφτηκαν σε διαφορετικές χρονικές στιγμές το καθένα καθιστά αναπόφευκτες κάποιες επαναλήψεις. Ως προς αυτό θα ήθελα να ζητήσω την επιείκεια του αναγνώστη.

N.B.

Ο ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ ΤΟΥ ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΥ

Το κείμενο αυτό, όπως υποδηλώνει ο τίτλος του για όσους γνωρίζουν το κριτικό έργο του Λορεντζάτου, αναφέρεται στις απόψεις του Λορεντζάτου για τον ρόλο του Καρυωτάκη στη μετάβαση της ποίησής μας από τις έμμετρες μορφές στον ελεύθερο στίχο. Οι απόψεις αυτές, που από την πρώτη εμφάνισή τους μέχρι σήμερα παραμένουν διάσημες στο λογοτεχνικό μας πεδίο και σχεδόν από όλους αποδεκτές,¹ έχουν παίξει, μαζί με ανάλογες απόψεις του Τέλλου Άγρα, έναν σημαντικό –θα έλεγα, αξονικό– ρόλο στην ιστορία της πρόσληψης της καρυωτακικής ποίησης από την κριτική τα τελευταία τριάντα πέντε χρόνια. Επειδή όμως δεν έχουν ως τώρα γίνει αντικείμενο ενδελεχούς κριτικού ελέγχου, θεωρώ απαραίτητη μιαν εξέτασή τους, την οποία επιχειρώ εδώ.

Οι απόψεις αυτές είναι διατυπωμένες κυρίως σε δύο κείμενα του Λορεντζάτου. Το πρώτο από αυτά καταλαμβάνει οχτώ σελίδες από τις εξήντα του δοκιμίου «Το χαμένο κέ-

1. Οι μόνοι που τις αμφισβήτησαν είναι: Νάσος Βαγενάς, «Το παράδοξο του Καρυωτάκη», *Το Βήμα*, 15 Σεπτεμβρίου 1996 (= *Σημειώσεις από το τέλος του αιώνα*, Κέδρος, Αθήνα 1999, σ. 218-219)· Αλεξάνδρα Σαμουήλ, «Ο ποιητής στην πόλη. Βασίλης Μεσολογγίτης: Μια πρώιμη μοντερνιστική φωνή», *Νέα Εστία*, τεύχ. 1855, Ιούνιος 2012, σ. 840-841· Νάσος Βαγενάς, «Ο Παπατσώνης και η πρωτοποριακότητα», *The Athens Review of Books*, τεύχ. 41, Ιούνιος 2013, σ. 24-25.

ντρο», που περιέχεται στον τιμητικό τόμο *Για τον Σεφέρη*, του 1961.² το δεύτερο είναι μια μελέτη τριάντα οκτώ σελίδων, *Ο Καρυωτάκης*, που δημοσιεύτηκε αυτοτελώς το 1988.³ Υπάρχουν αναφορές του Καρυωτάκη και σε άλλα κείμενα του Λορεντζάτου, μία από τις οποίες θα σχολιάσω.

Παραθέτω την κεντρική θέση του κειμένου τού 1961:

*Η αληθινή στροφή της ελληνικής ποίησης δε γίνθηκε με τη Στροφή [1931, την πρώτη ποιητική συλλογή του Σεφέρη] αλλά ο Σεφέρης σχετίζεται μαζί της, επειδή εκείνος είναι που έδωσε την πρώτη απάντηση με τη συλλογή [το συνθετικό ποίημα] Μυθιστόρημα (1935) στην κρίση της ελληνικής ποίησης, ή του ποιητικού *parlar*, όπως θα έλεγε ο Δάντης –που τη σημαδεύουνε, δέκα σχεδόν χρόνια πριν, τα Ελεγεία και Σάτιρες (1927) του Καρυωτάκη. [...] Ο Καβάφης έδωσε στην κατάσταση αυτή μια απάντηση (την πρώτη πριν φανερωθεί ανοιχτά η κρίση της ποίησης με τα Ελεγεία και Σάτιρες· την πρώτη απάντηση μετά από τα Ελεγεία και Σάτιρες την έδωσε –είπαμε– ο Σεφέρης με το Μυθιστόρημα).⁴*

Προσπαθεί να καταλάβει κανείς τι ακριβώς θέλει να πει ο Λορεντζάτος με τα παραπάνω. Διότι αν η κρίση της ελληνικής ποίησης «φανερώνεται ανοιχτά» με τα *Ελεγεία και Σάτιρες*, όπως γράφει, και αν τα *Ελεγεία και Σάτιρες* αποτελούν συγχρόνως μιαν «αληθινή στροφή» της ποίησής μας, όπως αφήνει να εννοηθεί, τότε το έργο αυτό δεν μπορεί να μην αποτελεί και μιαν απάντηση στην κρίση, την πρώτη

2. Ζήσιμος Λορεντζάτος, «Το χαμένο κέντρο», *Για τον Σεφέρη. Τιμητικό αφιέρωμα στα τριάντα χρόνια της Στροφής*, Αθήνα 1961, σ. 89, 95.

3. Ζήσιμος Λορεντζάτος, *Ο Καρυωτάκης*, Δόμος, Αθήνα 1988.

4. Ζήσιμος Λορεντζάτος, «Το χαμένο κέντρο», ό.π., σ. 89 και 95.

απάντηση σε αυτήν. Συνεπώς το *Μυθιστόρημα* του Σεφέρη δεν μπορεί να είναι η πρώτη απάντηση μετά την κρίση – θα πρέπει να είναι η δεύτερη. Ούτε ο Καβάφης θα μπορούσε να είχε δώσει μια απάντηση σε μια κρίση που δεν είχε ακόμη φανερωθεί.

Τα γράφω αυτά για να δείξω πόσο προβληματική είναι η διατύπωση του Λορεντζάτου στο εν λόγω θέμα· η οποία αντανακλά την προβληματικότητα των σημειομένων του. Χαρακτηρίζοντας την κρίση της ποίησης «γενική», ο Λορεντζάτος γράφει ότι «περιορίζ[ει] τις παρατηρήσεις [τ]ου στα φανερά παθήματα της προσωδίας»,⁵ ότι δηλαδή θα μιλήσει για την κρίση του στίχου. Με τον όρο προσωδία εννοεί, βέβαια, τη σύσταση του έμμετρου στίχου, ο οποίος, «γύρω στα 1927»,⁶ είχε φτάσει σε μια «βαθεία διαταραχή ολόκληρου του προσωδιακού οργανισμού». ⁷ Η διαταραχή αυτή, συνεχίζει ο Λορεντζάτος, που είχε ήδη εμφανιστεί στην ευρωπαϊκή ποίηση και που είχε «φανερωθεί» στη μορφή του στίχου, δεν είχε την αιτία της «μέσα από το εσωτερικό» της ποίησης. «Και αυτό θα πρέπει να το καταλάβουμε καλά όλοι μας (δεν το έχουμε καταλάβει)», γράφει.⁸

Ως απόδειξη των λεγομένων του ο Λορεντζάτος παραθέτει τέσσερα χωρία στίχων: δύο του Παλαμά σε κανονικό έμμετρο στίχο, ένα του Καβάφη, σε ελευθερωμένο στίχο, και ένα δίστιχο από το «Αισιοδοξία» του Καρυωτάκη («Για να μας δεχτεί κάποια λαίδη τρυφερά, / έδιωξε τους υπηρέτες της ολημέρα»): εναλλαγή δωδεκασυλλάβου με δεκατρισύλ-

5. Ό.π., σ. 90.

6. Ό.π., σ. 93.

7. Ό.π., σ. 97.

8. Ό.π., σ. 90.

λαβο, με τρεις παρατονισμούς «που δείχνουνε το ακραίο σημείο της διάλυσης στην κανονική προσωδία».⁹ Και αποφαινεται: «Ο Καρυωτάκης είναι ο πορθμός ή ο διαυλος [της παλαιότερης ποίησης με τη νεότερη]. Χωρίζει και ενώνει. Η περίπτωση του πέφτει ακριβώς απάνω στο κεντρικό σημείο της έντασης, εκεί όπου το σκοινί [ο στίχος] αρχίζει και τινάζει ένα ένα τα κλωνιά του ώσπου να τα σπάσει».¹⁰

Είκοσι εφτά χρόνια αργότερα, στην αυτοτελή μελέτη του 1988, ο Λορεντζάτος επαναλαμβάνει τις απόψεις του του 1961 για τον κομβικό ρόλο του Καρυωτάκη, επαυξάνοντάς τες. Γράφει:

*Δεν βλέπω να έχει κανένας βάλει τον δάκτυλον εις τον τύπον των ήλων αναφορικά με τη μεγάλη σημασία του στο πέρασμα που οδηγάει από τον Παλαμά ή το Σικελιανό και τους *minores* του δημοτικισμού στον Σεφέρη και στον ελεύθερο στίχο. [...] Δεν υπάρχει άλλο διάβα. [...] Στα χέρια του η παλιά [η έμμετρη] παράδοση κομματιάζεται και τα *membra disjecta* της σκορπίζονται στους ανέμους, που θα μεταφέρουν το σπόρο για την καινούργια ανθοφορία.¹¹*

Βέβαια, τον δάκτυλον εις τον τύπον των ήλων τον είχε ήδη βάλει, όπως θα δούμε παρακάτω, το 1935, ο Τέλλος Άγρας. Αλλά εδώ μας ενδιαφέρει η εικόνα της έκρηξης, που θα πρέπει να διαλύει, βέβαια, και την επιφάνεια του στίχου, αφού τα προσωδιακά μέλη του (μέτρα, παρατονισμοί, τομές, διασκελισμοί) τινάζονται στον αέρα για να γονιμοποιήσουν με τον σπόρο τους τον στίχο της γενιάς του '30. Ωστόσο τέσσε-

9. Ό.π., σ. 96-97.

10. Ό.π., σ. 97.

11. Ζήσιμος Λορεντζάτος, *Ο Καρυωτάκης*, ό.π., σ. 12 και 16.

ρις σελίδες παρακάτω η εικόνα τροποποιείται αντιφατικά. Η έκρηξη τώρα περιορίζεται κάτω από την επιφάνεια του στίχου. Διαβάζουμε:

Στα χέρια του Καρυωτάκη βλέπομε την παλιά ποιητική παράδοση να κομματιάζεται ή σωστότερα να υπονομεύεται από μέσα, ενώ το εξωτερικό περίγραμμα απομένει τυπικά απείραχτο –τα μέτρα δεν αλλάζουν– με όλη τη φαινομενική αναστάτωση που παρατηρούμε στην επιφάνεια εξαιτίας της υπονόμησης αυτής.¹²

Και συνεχίζει ο Λορεντζάτος:

Η αναστάτωση στην επιφάνεια του περιγράμματος – αποκλειστική απάντηση του Καρυωτάκη στο εσωτερικό κομμάτιασμα της παλιάς ποιητικής παράδοσης– προετοιμάζει και προμηνάει την επερχόμενη ανθοφορία της νεότερης ποίησης που περνάει αναγκαστικά –και α) ιστορικά και β) τεχνικά και γ) ποιητικά– από την περίπτωση του Καρυωτάκη. [...] Κι όχι μονάχα αυτό. Μια μοναδική φορά αλλά ενδειχτική για το πέρασμα της νεοελληνικής προσωδίας από μια εποχή σε μια άλλη, το σκoinί κόβεται και έχομε –προμήνυμα σε μικρογραφία αυτού που θα ακολουθήσει αργότερα, όταν «γύρω στα 1930 τα πράγματα αλλάζουν» (Σεφέρης)– το θαυμαστό εκείνο ατιτλοφόρητο ποίημα που μας δίνει συνάμα και την πιστότερη ψυχική προσωπογραφία του ποιητή:

*Σαν δέσμη από τριαντάφυλλα
είδα το βράδυ αυτό...¹³*

12. Ό.π., σ. 24-25.

13. Ό.π., σ. 25 και 26-27. Βλ. τον σχολιασμό του χωρίου αυτού από την Αλεξάνδρα Σαμουήλ, ό.π., σ. 843-844.